

Ivo Andrić

Priče o snovima

Priredeno u Zadužbini Ive Andrića

Beograd
2017.
DERETA

© Zadužbina Ive Andrića, Milutina Bojića 4, Beograd
© Ovog izdanja DERETA

MUSTAFA MADŽAR

Sa svitanjem sidoše bubnjari iz mahala i stadoše se sakupljati konjanici koji će ići u sretanje.

Ovo je četvrti dan da Doboj šenluči i slavi pobjedu nad Austrijancima kod Banjaluke. Likovala je sva Bosna, ali Doboj naročito, jer je njihov mještanin Mustafa Madžar bio najveći junak u banjalučkom boju. Stigle su nevjerovatne vijesti o njemačkoj pogibiji, o sječi raje i junaštvu Mustafe Madžara. Danas ga čekaju.

Vazdan ih varahu oblaci prašine sa druma. Tek oko ićindije stigoše prvi konjanici ispod Banjaluke, a u sam akšam Mustafa Madžar s trubama i barjacima. Bijaše pognut i nekud malen (jer u pričanjima i očekivanju bijaše porastao). Vas savijen, mrk i umotan, više je ličio na pobožna i učena putnika nego na Mustafu Madžara o kom se toliko pričalo i pjevalo.

Hiteći i ne obzirući se, projaha kroz gužvu, vrevu i klicanje. Ne okrenuvši se i ne rekavši nikom ništa, uđe u svoj čardak, a svjetina ostade pred avlijom gledajući kako se rastovaruju konji sa plijenom.

Ovo je po treći put da se Mustafa vraća u svoj pognuti čardak ponad vode.

Pored nešto mršavih kmetova, to je bilo sve što mu je, posle diobe s bratom, ostalo iza oca, rasipnika i pijanice,

iako mu je djed Avdaga Madžar, čuveni poturčenjak iz stare i ugledne mađarske familije, stekao i ostavio velik imetak.

Kad mu je bilo petnaest godina, otac mu umro a brat mu se oženio, poslaše ga u Sarajevo da uči medresu. Tu provede četiri posne i teške godine. U dvadesetoj godini, sa sandukom knjiga i softinske sirotinje, i s velikom zurnom od crna drveta, a rupice joj okovane srebrom, vrati se u Doboj i ne odsjede kod brata nego u ovaj čardak.

Bio je sasvim promijenjen. S nausnicom iznad napučenih usana, pognut, mrk bez osmijeha, nit se s kim družio ni govorio. Po danu bi čitao knjige u varoškog hodže Ismetage, a noću bi svirao dugo u zurnu, ispunjavajući nadaleko svirkom podvodan kraj oko čardaka. A kad stade da se popisuje prva vojska, on se naoruža, zaključa čardak i ode s Delalića barjakom na Rusiju. Dugo se ne ču ništa. Jedne godine se pronese glas da je poginuo, i kako je bio nedruževan i mlad, brzo ga zaboraviše. Ali kad se Delalić vrati, kazivaše za njega da je živ („i dobro živ!“), da se proslavio mimo sve Bošnjake i da je ostao u velikoj časti. A šeste godine on se i sam vrati, iznenada, u Doboj. Malo ga ko i poznade. Bio je odjeven kao Stambolija, široko i bogato. Obradatio, ublijedio i mršav. Otključa čardak. Kasno u noći potraži svoju zurnu, zamotan u mušemu, i dunu plašljivo i nisko:

– Tuu, tititataa...

Tišina primi neprijatno zvuk.

Vidje da nema ni stalna daha, ni u prstima gipkosti od nekoć, nit pamti stare melodije. Umota opet zurnu i predade se mučenju besanice, koja ga ne ostavlja otkako su prestale bitke.

To se mučenje ponavlja svake noći. Odjednom zaboravi sve što je ikad bilo, i svoje rođeno ime, i pošto se tako u prvom polusnu ugasi svako sjećanje i svaka pomisao na

sutrašnji dan, i ostane samo skrupčano tijelo pod tamom kao nijemim žrvnjem, otpočinu brzi mravci uz noge i strepnja u mekoti ispod srca, i stane svuda da se širi strah kao hladno strujanje. S vremena na vrijeme valja da ustane, ma i s najvećim naporom, da pali svjetlo i otvara prozor, da se uvjeri da je živ, da ga nisu satrle i raznijele mračne sile. Tako do zore, kad u tijelo uđe težak mir i odnekud poteče san, kratak ali milostiviji i draži od svega na svijetu. A sutra je dan kao i drugi. I to se jednako ponavlja, a da nikad nije ni pomislio da kome kaže. Hodže je prezirao, a u ljekare nije vjerovao.

I iza te prve noći, kad siđe u varoš, svi se ljudi u kahvi pomakoše i načiniše mu mjesta, ali on nit smoze smiješka, nit umjede da priča o Stambolu i ratovanjima i da im zadovolji ljubopitljivost. I opet stadoše da ga potcjenjuju i zaboravljaju. Ali počеше borbu u Slavoniji, i on ode pred prvom četom, u zoru, nečujno kao što je i došao.

Dođoše i opet glasovi o njegovim junaštvima po Mađarskoj i Slavoniji, o strašnom boju kod ušća Orljave. A kad Austrijanci opkoliše Banjaluku i raja satjera Turke u grad a varoš opljačka, sve bosanske vojske siđoše u Vrbas. Ali nađoše Austrijance nadmoćne i ne smjedoše udariti na njih sve dok Mustafa Madžar ne izradi plan: da se, malo poviše, načine splavovi i noću spuste niz vodu, a u svitanje da vojska nagrne preko njih i iznenadi Austrijance.

Te noći, dok su se spremali splavovi, on leže u vrbaku kraj Crkvine da se bar malo odmori od duga hoda. U posljednje doba su ga napadali svakojaki snovi, skraćivali mu ionako kratko spavanje i još ga više satirali. Isprva zaspao, ali mu odjednom iziđoše na san neka djeca sa Krima. To je bilo prije toliko godina i nikad ih se više nije sjetio.

Išao je s odredom konjice. Progoneći neprijatelja, bijahu zanoćili u nekom napuštenom ljetnikovcu na Krimu. Kad htjedose da polijegaju, otkriše iza nekih ormana skriveno četvero djece. Bijahu dječaci, plave podšišane kose, bijeli i gospodski odjeveni. Njih bijaše petnaest konjanika, većinom Anadolaca. Dokopaše ih među se. Tako su dječaci, polumrtvi od straha i bola, išli od ruke do ruke. Kad svanu jutro, djeca bijahu podbula i pomodrila i nijedno nije moglo da stoji na nogama. Uto naiđe jači ruski odred i oni pobjegoše ne stigavši ni da pokolju djecu. Sad ih vidi sve četvero. Čuje Ruse kako dolaze. Htio bi da uzjaše, ali mu se uzengija mrsi i izmiče i konj se otima.

Probudi se znojan. Vas se zapleo u kabanicu kidajući se i otimajući. Bilo je prohladno, i smrklo se jače pred zoru. Pre-pasa se i uredi, sve pljujući od bijesa i gađenja nad podlim mučenjem podmuklih i neočekivanih snova.

Turci su bili već spremni na obali i zora napupila, ali su splavovi stizali sporo i svrstavali se teško. Od lupe i dozivanja prenuše se i Austrijanci na drugoj obali. Straže osmatrahu. Dulje se nije moglo čekati. Mustafa dade znak splavarima da još bolje pritegnu konopce pa da se sklone; odmah baci korice od sablje i alaknu gromko:

- Alah! Bismilah! Ko je Muhamedove vjere...
- Na ćafira!
- Na batila!
- Alah! Alah! – prihvataše vojska i prolamaše se.

Svi jurnuše za njim na splavove. Ali odmah vidješe da su splavovi više razmaknuti nego što su oni mislili. Neki popadaše u vodu. Rijetki preskočiše, većina zastade. Jedini Mustafa bijaše odmakao. Preskakao je sa splava na splav kao krilat. Izgledao je kao da leti iznad vode. Dok su se prvi redovi kolebali na splavovima, on već bijaše na drugoj obali,

i ne obzirući se udari na iznenađene straže. Videći da im je vođ izmakao sâm, stadoše i ostali Turci da preskaču. Međutim, i stražnji redovi su ih sve više potiskivali i prijetili da obore u vodu. Tako s velikim tutnjem i urlikom predoše prvi odredi, iako su mnogi padali u vodu i zapomagali ispod zaljuljanih splavova.

Odavno nije bilo brže pobjede. Ogroman austrijski logor, napadnut u neočekivano doba i s neočekivane strane, pršte u tili čas. Bježe izbezumljeni, u čoporima. Mustafa jedva dostiže posljednje, upade među njih, okreće se strelovito, a zavatlana sablja mu širi svijetal krug i hladan vjetar oko njege. Turci pristizu, alačući, za njim.

Iz grada iziđoše opsjednuti Turci Banjalučani, i poče polj raje i pljačka.

Uveče, poslije pobjede, on je ležao pred šatorom i pritisakivao dlanove i grudi o travu, jer mu se činilo da mu svaki mišić buja i raste u beskraj i hoće da ga ostavi.

Vide se vatre i čuje vriska pljačkaša i lelek progonjenih.

– Svijet je pun gada.

To je pomislio jutros, u zoru, na obali Vrbasa, stojeći između dvije vojske (jedna bježi a druga zastala, od straha, na splavovima), pa i sad mu je u ustima kao gorčina koje bi htio da se oslobodi izgovarajući to glasno.

– Svijet je pun gada!

A krv u njemu samo što tka i raste. Svi damari biju. Sna nema.

Od te noći san mu se posve ukrade; i onaj sat-dva pred zoru razoriše sve nova i nova snoviđenja. Neočekivano se, iz noći u noć, pojavljivahu već sasvim zaboravljeni, bezumno pomršeni, ulomci prošlog života. Ono što je bilo najgore kod tih snova, to je neka jeziva jasnost i oštrina kojom se isticao svaki pojedini lik i pokret, kao da svaki živi za sebe i ima

neko naročito značenje. Poče da strepi od pomisli na noć. Ni sam sebi nije priznavao taj strah, ali on je rastao, mučio ga danju, razarao i samu pomisao na san, živio s njim, upijao mu se u živo meso i, tiši i tanji od svilena konca, svaki dan zasijecao dublje.

Večeras je po treći put u svom čardaku.

I, evo, i večeras, pošto je s gađenjem prošao kroz dobojske ulice i svjetinu koja je urlala i igrala, i pošto se oprostio s pratnjom, on je unezvijeren premjerao čardak, da su podnice škripale i pucale. Još se čulo kako zadocnili momci kliču njemu i pobjedi, a on je jednako hodao ne usuđujući se da sjedne. Pogleda mušemu u koju je zamotana njegova stara zurna, i zelen sanduk s knjigama, ali se ne dotače ničega.

Već se brda izjednačiše s tamom i varoš umuknu, a iz razvalina s brijega javi se ćuk.

Prisloni se uz prozor. Vrelina od besanice i puta i jednomjerno kucanje srca hoće da ga uspravaju. Ali sad već snovi dolaze prije nego što i zaspi. Da li je i sklopio oči? Pred njim se ukaza pokrajnja soba, puna neke krteži i paučine, a u kutu na sanduku sjedi djed mu, Avdaga Madžar. Crven u licu, s kratkom bradom i oštrim brcima. Sjedi tako nijem i nepomičan, ali u samoj njegovoj prisutnosti ima naročito značenje i nepodnošljiva tegoba i užas koji ga guše. Trza se. Premire od mraka u sobi, ali ne pali svjetla, nego nastavlja da hoda iako je vas u jezi kao u oklopu i ne osjeća nogu pod sobom.

Nije smio nikako da se zaustavi. Morao je da se kreće, jer je jednako strepio od besanice kao i od snova, ako zaspi. Hodajući tako, sjeti se Sarajeva, veselog druga Jusufagića, Čekrklince, zelenog brijega s grobljem i mekom travom na kojoj je nekad, kao softa, mnogo popodne prospavao, s

rukom kao uzglavljem. – Ne može izdržati, nego osedla konja i iziđe iz Doboja, po tami i tih kao krivac.

Sutradan čaršija saznade, s velikim čuđenjem, da je otišao i da je u polju napao neke kiridžije i izranio ih, a konje im rasplašio.

Putovao je čas stranputicama, čas posred sela, bio je i razgonio hrišćane s takvim bijesom da ni Turci nisu volili da ga sretnu.

Kad stiže u Sutjesku, nađe manastir zatvoren, kao izumro. Još juče su neki ljudi pričali gvardijanu da od Doboja ide Mustafa Madžar, da se ostrvio i, kao izvan sebe, bije koga god sretne i stigne.

Udari drškom od nadžaka u kapiju. Šutnja. Izmače se malo i pogleda manastir. Ogroman krov. Mali prozori i tvrdi zidovi. Pomisli načas da sve potpali, ali mu se dosadi i zgadi već sama pomisao da ide da traži slamu i oganj. Na koncu mu dođe to sve smiješno, ova ogromna zgrada što se učutala pred njim i u njoj fratri, maleni i sivi kao miševi.

– Kako su se brzo zatvorili, ha, ha, ha!

Ode smijući se glasno. Jašući ispod groblja, konj se plahnu od bijela krsta što je provirivao iza zida. Pritegnu dizgin i zaustavi se. Dok je tako smirivao konja i ljutito psovao fratre i krstove, pomoliše se iza okuke dvojica fratara. Jedan je nosio umotan svežanj knjiga, a drugi zembilj sa jelom. Ne mogavši više natrag, skloniše se u jarak kraj puta, pozdravljajući Turčina. On se zaustavi kraj njih.

– Jeste li i vi papazi?

– Jesmo u carsko zdravlje, begefendija.

– A ko vam dade da sadite ove rogove kraj puta, pa da mi se konj plaši? A, krmci krmski?

– Nismo za to, beg.

– Šta „nismo za to”? Ko vam je dopustio?

SADRŽAJ

MUSTAFA MADŽAR	5
NA DRUGI DAN BOŽIĆA	23
SAN I JAVA POD GRABIĆEM	30
SAN BEGA KARČIĆA	36
ČUDO U OLOVU	39
PAKAO	46
IZLET	52
OSATIČANI	61
EKSKURZIJA	101